CUVINTE ŞI EXPRESII DISPĂRUTE DIN LEXICUL GASTRONOMIC ROMÂNESC ACTUAL

A FEW WORDS NO LONGER EXISTING IN PRESENT-DAYS ROMANIAN GASTRONOMIC VOCABULARY

(Abstract)

This text deals with a few words which have disappeared from contemporary Romanian language; these words have been identified in two cookbooks which came out in Moldavia in the latter half of the 19th century. The author wishes to draw attention to various lexemes, meanings, and lexical evolutions which have not focused the researchers' interest so far, as well as to the necessity to study (old) cookbooks from a linguistic perspective.

Cuvinte-cheie: lexic, creaţie lexicală, sens, etimologie, dicţionare.
Key-words: lexicon, lexical creation, meaning, etymology.

Textul de faţă se ocupă de câteva cuvinte astăzi dispărute, identificate în două cărţi româneşti de bucate apărute în Moldova în secolul al XIX-lea. Două dintre aceste lexeme, *analoghisi* şi *analoghica,* au fost formate pe teren românesc dintr-un radical grecesc – după cum vom vedea, în cel de al doilea caz este posibilă şi ipoteza calcului parţial –, iar cel de al treilea, *lambricarisi,* este, probabil, un împrumut după neogreacă. Acestor verbe li se adaugă formula *în analogie,* greu traductibilă în limbajul (gastronomic) contemporan cu sensul pe care îl are într-o carte de bucate din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Prin acest text, dorim să atragem atenţia asupra câtorva lexeme, sensuri şi evoluţii lexicale care nu s-au bucurat de interesul cercetătorilor până în momentul de faţă, ca şi asupra necesităţii de a studia cărţile româneşti (vechi)

BDD-V2864 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:36 UTC)

de bucate din perspectivă lingvistică, deoarece acestea scot în evidenţă o serie de particularităţi interesante ale lexicului, ale gramaticii şi ale retoricii de care uzează limba română în diferite etape ale evoluţiei sale, nu numai în sfera culinară.

Astfel, încă de la început, se impune precizarea că lexemele *analoghisi* şi *analoghica* nu fac parte din lexicul gastronomic propriu-zis; discutarea lor aici se explică prin faptul că aceste lexeme se întâlnesc (şi) în cărţi de bucate.

Analoghisi, analoghica

Textul pe care îl vom lua în considerare în cele ce urmează este una dintre primele lucrări gastronomice cunoscute în spaţiul românesc: este vorba de traducerea unei cărţi de bucate franţuzeşti, publicată la editura „Albina" din Iaşi în 1846[1]. Scrierea se intitulează *Reţete cercate în număr de 500 din bucătăria cea mare a lui Robert, întâiul bucătar al curţii Franţei,*[2] *potrivit pentru toate stările* şi traduce o carte de bucate apărută la Paris cu un an înainte. Autorul traducerii este postelnicul Manolachi Drăghici. Textul postelnicului – transcris, evident, în alfabet latin – a fost republicat în 2005 la editura ieşeană „Opera Magna" de Olga Rusu şi Constantin-Armand Vizitiu. Aceasta este ediţia din care vor fi excerptate citatele de mai jos.

Revenind la verbele anunţate în titlul acestui subcapitol, *analoghisi* apare la Manolachi Drăghici în reţeta nr. 487: „Îngheţatele se fac din zama de poame pregătită cu zahăr şi închegată prin întrebuinţare de ghiaţă pisată mărunţăl, amestecată cu sare şi silitră, *analoghisindu-să* după următorul chip: la 300 dramuri sare să amestecă 700 dramuri silitră şi şase ocă de ghiaţă" (Drăghici [1846] 2005: 275].

Postelnicul a tradus astfel reţeta autorului francez, al cărei text original preciza: «glace bien pilée et mêlée de sel commun et de salpêtre dans la

[1] Prima carte de bucate tipărită pe teritoriul românesc a fost *200 reţete cercate de bucate, prăjituri şi alte trebi gospodăreşti,* publicată de Mihail Kogălniceanu şi Costache Negruzzi la Cantora Foaiei Săteşti în 1841, reeditată apoi un an mai târziu sub aceeaşi egidă şi republicată la editura ieşeană „Albina" în 1846, an în care, la aceeaşi editură, a apărut şi traducerea lui Manolachi Drăghici. Totuşi, după cum este evident din lectura comparată – nedetaliată aici – a celor două texte, postelnicul nu a citit lucrarea originală a celor doi autori moldoveni, mai exact, compilaţia lor după reţete predominant franceze, cu original neidentificat.

[2] După cum semnalează autorii ediţiei din 2005, Robert era, probabil, fostul bucătar al prinţului de Condé, iar lucrarea tradusă de postelnic se intitula *La grande cuisine simplifiée, art de la cuisine nouvelle mise à la portée de toutes les fortunes suivie de la Charcuterie, de la Pâtisserie, de l'office, des Conserves de légumes et précédée d'un Dictionnaire de Cuisinier.* Acest din urmă text este disponibil în ediţie electronică.

BDD-V2864 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:36 UTC)

proportion d'un kilogramme de sel et d'un demi-livre de salpêtre pour huit kilogrammes de glace» (Robert p. 372).

Confruntând traducerea cu originalul, constatăm că gerunziului *analoghisindu-să,* folosit de postelnic, nu îi corespunde niciun verb în textul francez. Traducătorul a folosit forma verbală amintită pentru a reda locuţiunea adverbială «dans la proportion de».

Dicţionarul-tezaur traduce verbul *analoghisi,* la care a recurs postelnicul, prin verbele şi locuţiunile verbale franceze «répartir, partager d'après une certaine proportion» şi îl echivalează cu „a repartiza, a impune după o anumită proporţie" şi precizează că provine din neogrecescul *analogón.* Este exact sensul în care a fost folosit lexemul în citatul de mai sus.

Prin urmare, verbului *analoghisindu-să,* folosit de postelnic, i-ar corespunde, într-o reformulare contemporană a aceleiaşi reţete, o exprimare de tipul: „Îngheţatele se fac […] socotind cantităţile în felul următor".

Desigur, terminaţia *-isi,* care este specifică radicalului aoristului grecesc şi este preluată de o serie de infinitive româneşti de conjugarea a IV-a la forma de infinitiv, dintre care unele (*economisi, irosi, molipsi, plictisi*) se păstrează şi în limba română literară contemporană, ne face să presupunem că verbul *a analoghisi* este, într-adevăr, de origine neogreacă şi a pătruns în limba română în secolul al XVIII-lea.

Totuşi, o asemenea ipoteză nu se verifică. Verbul *analoghisi*[3] este format pe teren românesc, fiind derivat de la substantivul neogrecesc *analogón* (cf. DLR) prin adăugarea sufixului *–isi,* menţionat mai sus[4].

Un asemenea tip de derivare a fost descris, printre alţi lingvişti, de regretatul Theodor Hristea în *Sinteze de limba română:* „[…] derivarea […] are întotdeauna caracter sistematic, întrucât pe baza câtorva modele mai uzuale şi cu ajutorul unui număr relativ mic de afixe se pot forma sute şi chiar mii de cuvinte, pe care le înţelegem uşor tocmai fiindcă sunt construite după nişte tipare preexistente şi în conformitate cu anumite reguli pe care le-am deprins încă din copilărie" (Hristea 1972: 26-27).

[3] În neogreacă există verbul tranzitiv deponent *αναλογίζομαι,* cu sensurile: 1. a rememora, a-şi aduce aminte; 2. a socoti bine, a cântări argumente (cf. Babiniotis 1998; Brad-Chisacof 2007). De la acesta, apariţia unui verb românesc *analoghisi* nu este însă firească, deoarece aoristul este αναλογίστηκα (analoghistica), deci radicalul grecesc are un *–t-* în plus. Tot în neogreacă există şi verbul intranzitiv *αναλογώ,* cu sensurile: 1. a corespunde, a reprezenta; 2. a-i reveni, a fi partea cuiva (cf. Babiniotis 1998; Brad-Chisacof 2007). Nici de la acesta un rom. *analoghisi* nu este firesc, deoarece etimonul nu se foloseşte la aorist, de unde provin rom. *-ăsi, -isi, -osi,* ci numai la imperfect, αναλογούσα din care ar rezulta un *analogusi.*

[4] Pentru precizările privitoare la cuvintele greceşti şi pentru indicaţiile bibliografice aferente, îmi exprim gratitudinea faţă de dr. Lia Brad-Chisacof.

BDD-V2864 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:36 UTC)

Aşadar, în cazul verbului românesc *analoghisi* (a cărui primă atestare, conform DLR şi DELR, datează din 1804), intervine un proces de adăugare a unui sufix productiv în română care are marca [+grecesc] la substantivul *analogón,* indicat de dicţionarul-tezaur drept sursă a verbului românesc în discuţie.

Înainte de a continua analiza, este util să ne amintim că traducerea lui Drăghici a fost unul dintre primele cazuri – al doilea, cunoscut până acum – în care reţetele de mâncăruri erau consemnate în scris şi destinate tiparului. Este însă de domeniul evidenţei că reţetele au circulat şi până în acel moment, măcar verbal dacă nu şi în scris, s-au transmis din mamă în fiică, din generaţie în generaţie etc. Și este la fel de probabil că verbul *analoghisi,* înregistrat, de altfel, în dicţionare, deci departe de fi fost inventat de postelnic, făcea parte din uzul limbajului gastronomic din acea vreme.

Pe de altă parte, pe la jumătatea secolului al XIX-lea, în limba română se manifestă şi tendinţa de a înlocui cuvintele de origine neogreacă cu lexeme provenite din latină sau dintr-o limbă romanică.

Revenind la postelnicul Manolachi Drăghici, constatăm că, în acelaşi volum, autorul a recurs şi la un verb derivat în limba română dintr-un adverb grecesc, αναλογικά, „în mod proporţional”: *a analoghica,* neînregistrat în niciun dicţionar al limbii române: „Pune-i drojdii îndestule care să fie bune şi proaspete, *analoghicând* acestea după făină, precum şi după câtimea de mai sus” (Drăghici [1846] 2005: 224).

Și de această dată, verbului folosit de traducător îi corespunde locuţiunea substantivală „en proportion de”, echivalentă semantic locuţiunii franceze „dans la proportion de”, folosită de Robert în paragraful citat anterior. Aşa cum constatăm dacă examinăm în paralel textul-ţintă şi textul-sursă, postelnicul nu a făcut o traducere *ad literam:* «Mettez sur le tour à pâtes une livre et demie de farine, prenez-en le quart pour faire le levain, comme il est expliqué à la brioche, mettez-y un peu plus de levure en proportion de la quantité de farine …» (Robert 1846: 301).

Un traducător contemporan al reţetei lui Robert ar spune, foarte probabil: „Pune drojdie suficientă, *în funcţie de* cantitatea de făină”.

Pentru a explica prezenţa verbului *a analoghica* în textul traducerii, putem presupune că Manolachi Drăghici era conştient, fie şi în mod pasiv, de tendinţa grecismelor – oricum, a multor verbe formate cu sufixul *–isi* – de a ieşi din limba română literară, iar acest fenomen l-a făcut fie (1) să creeze un sinonim pe baza unui adverb deja existent în neogreacă (ceea ce ar denota insuficienta cunoaştere a limbii-sursă), fie (2) să utilizeze un verb (cu vagă rezonanţă romanică) probabil deja existent în limba vorbită în Moldova către jumătatea secolului al XIX-lea. În orice caz, verbul *a analoghica* nu s-a impus în româna literară şi nu a fost înregistrat în niciunul dintre dicţionarele epocii.

BDD-V2864 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:36 UTC)

Ezitarea între cele două forme – *analoghisi* şi *analoghica* – în textul aceleiaşi traduceri ilustrează un stadiu interesant în evoluţia limbii române literare din secolul al XIX-lea: tendinţa de a înlocui cuvintele provenite sau părând a proveni din neogreacă prin lexeme care semănau mai degrabă cu cele provenite dintr-o limbă romanică.

Merită semnalat în treacăt şi faptul că, pentru a exprima aceeaşi idee de „a potrivi, a regla" cantitatea ingredientelor folosite într-o reţetă, postelnicul utilizează, în altă parte, verbul *a regularisi:*

„[…] topeşte […] trei dramuri clei de moron, *regularisindu-ţi* măsura cleiului după mărimea calupului […]" (Drăghici [1846] 2005: 209).

Traducătorul redă astfel în limba română din epoca sa formularea din textul original francez: «[…] mettez fondre une demi-once de colle de poisson dans la quantité d'un verre d'eau en vous réglant sur la quantité de cette colle pour la gandeur du moule […]» (p. 286).

Verbul *a regularisi* nu pune probleme speciale cercetătorului. Dicţionarul-tezaur îl înregistrează în mod adecvat ca aparţinând registrului învechit al limbii române şi având sensurile „a aranja, a organiza, a regula […]"; DLR precizează totodată faptul că verbul s-a format pe teren românesc prin adăugarea sufixului *–isi* la substantivul *regulă.* Am amintit aici acest citat numai cu scopul (1) de a atrage atenţia asupra încă unei posibilităţi de a exprima ideea de a regla cantităţile folosite unele în funcţie de altele şi (2) de a ilustra cu încă un exemplu faptul că verbele formate pe teren românesc cu sufixul de origine neogreacă *–isi* erau frecvent folosite în epocă, inclusiv în cărţile de bucate.

În analogie

Un sfert de secol mai târziu, Ecaterina Steriady foloseşte, în cartea sa de bucate, adverbialul *în analogie,* probabil tot o creaţie ad hoc. Înainte de orice comentariu pe marginea acestei creaţii, se cuvine să precizăm că prima ediţie a lucrării scrise de Ecaterina Steriady a fost publicată la Galaţi în 1871. Locul apariţiei este important, pentru că la Galaţi se afla o comunitate grecească puternic închegată şi este perfect posibil ca autoarea să fi vorbit limba greacă sau chiar să fi fost bilingvă[5]. Încă şi mai important este faptul că lucrarea Ecaterinei Steriady a fost reeditată ulterior; ultima ediţie, apărută la prestigioasa editură bucureşteană Alcalay, datează din 1926[6] şi a fost rescrisă conform normelor ortografice, retorice şi lexicale în vigoare în epocă. Astfel, studiul

[5] Tot ce ştim despre autoarea cărţii menţionate este că a fost soţia unui colonel, de vreme ce semnează „Ecaterina Colonel Steriady".

[6] Ca un amănunt semnificativ, este demn de semnalat faptul că, în ediţia din 1926, până şi numele autoarei apare uşor modificat: Steriad, în loc de Steriady, cum fusese grafiat anterior.

BDD-V2864 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:36 UTC)

comparativ al celor două ediţii îi permite cercetătorului să tragă o serie de concluzii importante cu privire la evoluţia limbii române în acest interval de peste o jumătate de secol.[7]

În prima ediţie a cărţii, întâlnim o formulare extrem de interesantă. În reţeta pentru „macaroni" apare locuţiunea substantivală cu funcţie adverbială *în analogie,* din aceeaşi familie semantică şi lexicală cu verbele *a analoghisi* şi *a analoghica,* citate anterior: „Se prepară şi se pisează o litră de migdale cu 180 dramuri zahăr, albuş de ouă şi răsătură de la o lămâie. Amestecaţi-le la un loc un quart de oră. Se pun *în analogie* cu o spatulă aceste paste în bucăţi mici cât un gologan […]" (Steriady 1871: 104).

În ediţia din 1926, această reţetă a fost reformulată după cum urmează: „Pisează 300g de migdale cu 400g de zahăr la 2 gălbenuşuri de ou şi răzătura de la o lămâie, amestecându-le la un loc un sfert de oră. Pune pe hârtie aceste paste în bucăţi cât moneda de 1 leu de mari […]".

Trecem deocamdată peste alte comentarii lexicale şi retorice posibile şi ne întrebăm numai ce înţeles are adverbialul *în analogie* din prima ediţie, total dispărut, după cum vedem, din volumul republicat în 1926[8]. Având în vedere că sensul substantivului românesc de origine greacă *analogie* este „raport, asemănare", nu putem presupune decât că Ecaterina Steriady a dorit să întărească în acest fel ideea că grămăjoarele „mici cât un gologan" trebuie să fie *asemănătoare,* tăiate *relativ egal* („cu o spatulă"). Această precizare a fost, probabil, considerată redundantă de autorul/autoarea ediţiei din 1926, care, pe bună dreptate, a omis-o.

Lambricarisi

Verbul *lambricarisi* apare tot în prima ediţie a cărţii scrise de Ecaterina Steriady:

(i) „Se mai strecoară iarăşi de va părea că nu e destul de limpede, *se* mai *lambricariseşte* printr-o pâlnie de pâslă" (Steriady 1871: 136).

(ii) „Când patiseria va fi răcită, se poate turna o jilea [jeleu] venaturilor, pregătită mai înainte, *lambricarisită* şi retopită" (Steriady 1871: 154).

Verbul *a lambricarisi* nu a fost înregistrat în niciunul dintre dicţionarele limbii române din secolele XIX şi XX.

[7] Nu se ştie dacă Ecaterina Steriad(y) mai trăia în momentul apariţiei acestei ultime ediţii, îngrijite de un anonim care semnează cu iniţialele L.N.

[8] În *Dicţionar grec român după alfabet* ([1798] 2005), sub intrarea substantivului αναλογία, găsim înregistrate sensurile „potrivire, cesluire, asemănare cu măsură, precum doao spre patru şi trei spre şase, îndreptare". În acelaşi dicţionar (*sub voce* αναλόγος, adj.), întâlnim şi expresia κατά αναλογίας, cu traducerea „după cisluire, după dreapta chipzuire".

BDD-V2864 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:36 UTC)

Lexemul provine din ngr. λαμπρικάρω cu sensurile 1. (popular) a filtra un lichid; 2. (general) a curăţa foarte bine; 3. a (se) limpezi (cf. Babiniotis 1998; Brad-Chisacof 2007)

Etimologia verbului *lambricarisi* este firească, de la aoristul verbului grecesc, respectiv λαμπρικάρησα.

De altfel, în ediţia din 1926 a aceleiaşi cărţi, verbul *a lambricarisi* a fost înlocuit cu *a limpezi:*

(i) „Apoi se mai strecoară, şi dacă ţi se pare că nu e destul de limpede, se mai *limpezeşte* printr-o pâlnie de pâslă." (Steriad 1926: 183)

(ii) „Când patiseria se va răci, toarnă … geleaua, pregătită de mai înainte, *limpezită* şi retopită. (Steriad 1926: 205)

Este probabil ca, în ediţia din 1871, autoarea să fi recurs la împrumutul lexical *a lambricarisi*, pentru a evita folosirea verbului „a limpezi" imediat după adjectivul „limpede". Chiar dacă dicţionarele din secolul al XIX-lea nu au înregistrat verbul *a lambricarisi,* este totuşi posibil ca acesta să fi avut o oarecare circulaţie în epocă.

Este interesant de semnalat că, pentru acelaşi sens, postelnicul Drăghici foloseşte atât verbul – încă în uz şi recomandabil în astfel de contexte – *a limpezi:* „[…] aşază pe farfurie, *limpezeşte şi curăţă* de grăsime fiertura […]. (Drăghici 1846 [2005]: 67), cât şi verbul *a lămuri,* al cărui sens de „a limpezi", aşa cum precizează şi dicţionarul-tezaur, este astăzi învechit:

(i) „Strecoară zama şi *o lămureşte* în altă tingire" (Drăghici 1846 [2005]: 27).

(ii) „Pune zama la răceală pentru ca a doua zi să *o lămureşti*" (Drăghici 1846 [2005]: 29).

(iii) „Apoi scurge […] zama puilor, curăţ-o de grăsime, *lămureşte-o* cu un ou" (Drăghici 1846 [2005]: 160).

Acest detaliu dovedeşte, o dată în plus, (1) varietatea şi bogăţia lexicului gastronomic românesc, în diferite etape ale evoluţiei vocabularului, precum şi (2) faptul că scriitorul Manolachi Drăghici a dorit să ofere publicului moldovean o traducere literară, în care acurateţea faţă de original era dublată de grija pentru variaţia stilistică. Postelnicul a fost un bun cunoscător al limbii române din vremea sa, ca şi al limbii franceze. Cunoştinţele sale de neogreacă par a fi fost precare; de altfel, în Moldova (şi în Muntenia), la jumătatea secolului al XIX-lea exista tendinţa de a renunţa la cunoaşterea aprofundată a limbii greceşti în favoarea limbii franceze (şi eventual a celei italiene).

Studiul traducerii din care am spicuit aici câteva exemple scoate în evidenţă o serie de caracteristici interesante ale acesteia în sincronie şi în diacronie. Alte aspecte vor fi discutate în studii viitoare.

BDD-V2864 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:36 UTC)

SURSE

Drăghici, Manolachi, [1846] 2005, *Reţete cercate în număr de 500 din bucătăria cea mare a lui Robert, întâiul bucătar al curţii Franţei, potrivite pentru toate stările.* Traduse de postelnicul Manolachi Drăghici. Ediţie de Olga Rusu şi Constantin-Armand Vizitiu, Iaşi, Opera Magna.

Kogălniceanu, Mihail, Costache Negruzzi, [1841] 1846 *200 reţete cercate de bucate, prăjituri şi alte trebi gospodăreşti,* Iaşi, Albina.

Robert, P.S., 1845, *La grande cuisine simplifiée, art de la cuisine nouvelle mise à la portée de toutes les fortunes suivie de la Charcuterie, de la Pâtisserie, de l'office, des Conserves de légumes et précédée d'un Dictionnaire de Cuisinier,* Paris, Audot.

Steriady, Ecaterina, 1871, *Buna menajeră. Carte de bucate practică. Bucătăria română, franceză şi germană, Tot felul de prăjituri, dulceţuri, îngheţate, precum şi Bucătăria vegetariană* Galaţi.

Steriad, Ecaterina, 1926, *Buna menajeră. Carte de bucate practică. Bucătăria română, franceză şi germană. Tot felul de prăjituri, dulceţuri, îngheţate, precum şi Bucătăria vegetariană,* Ediţie nouă. Revăzută complet de L.N., Bucureşti, Editura librăriei „Universala" Alcalay & Co.

BIBLIOGRAFIE

Suciu, Emil, 2011, *Influenţa turcă asupra limbii române,* Bucureşti, Editura Academiei Române.

Babiniotis, G., 1998, Λεξικό της νέας Ελληνικής γλώσσας, Atena, Centrul de Lexicologie.

Brad-Chisacof, Lia (coordonator), 2007, *Dicţionar neogrec-român,* Bucureşti, Editura Demiurg.

*** [1798] 2005, *Dicţionar grec-român după alfabet* (ediţie, studiu filologic şi glosar: Lia Brad Chisacof), Bucureşti, Editura Academiei Române.

*** 1913-1949, *Dicţionarul limbii române*, A-B, C, D-De, F-I, J-Lojniţă, Bucureşti, Librăriile Socec & Comp. şi C. Sfetea, Tipografia ziarului „Universul", Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională.

*** 1965-2000, *Dicţionarul limbii române*, Serie nouă, M-U, V- vizuină, Z, Bucureşti, Editura Academiei Române.

*** 2011, *Dicţionarul etimologic al limbii române (DELR),* Vol. I, A-B, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Hristea, Theodor (coordonator) 1972, *Sinteze de limba română,* Bucureşti, Editura didactică şi pedagogică.

Mariana NEȚ
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-V2864 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-27 06:12:36 UTC)